

לוחמה פסיכולוגית בעידן ההרתעה השני

קל היה, יחסית, להשיג הרתעה החדית בין שתי מדינות רציונליות דוגמת ארה"ב ובריה"מ. אולם בעידן הנוכחי – עידן ההרתעה השני – מוצאות עצמן מדינות מערביות רציונליות נאלצות להרתיע מדינות אסלאמיות פונדמנטליסטיות, שהחשיבה הרציונלית היא לעיתים מהן והלאה, ואשר ההרס ההדדי הוודאי, המתלווה לחילופי מהלומות גרעיניות, עלול שלא להפחיד אותן. לכאורה לא ניתן להרתיע אויב פנטי שאינו חושש ממוות המוני, אך למעשה יש הרבה מה לעשות. למשל, ללבות את המתרחקות הקיימת בדרך כלל בין ההנהגה הרוחנית של מדינה כזאת לבין ההנהגה המדינית, שהיא לרוב יותר רציונלית ויותר פרגמטית

ד"ר שרי גולדשטיין-פרבר

המדינות האסלאמיות-פונדמנטליסטיות ותומכיהן היא ריאלית בימים שבהם מנהיג איראן, חאתמי, חותם על עסקה גרעינית חדשה עם רוסיה, ואילו רוסיה מצידה מעוניינת להשתמש בפוטנציאל ובידע הגרעיניים שלה לצמצום גירעונה התקציבי ולפתרון בעיותיה הכלכליות. ארה"ב מודעת לסכנה הנשקפת לה ממדינות עולם שלישי המפתחות נשק גרעיני וטכנולוגיית טילים, ולכן היא החליטה להפשיר את פרויקט "מלחמת הכוכבים" להגנה בפני טילים בליסטיים.

אם אכן נכנסים אנחנו לעידן הרתעה מסוג חדש-ישן, הרי כלי הנשק החשוב ביותר במהלך העידן הזה צפוי להיות הלוחמה הפסיכולוגית. כלי הנשק הזה שוכלל מאוד מאז עידן ההרתעה הקודם,⁴ ויש לו פנים רבות. במאמר הזה ירחיב הניתוח של

הלוחמה הפסיכולוגית שמנהלים מנהיגי מדינות – בעיקר באמצעות הצהרותיהם והצהרות מקורביהם. המאמר מניח שלוחמה פסיכולוגית בין מדינות מתנהלת בראש ובראשונה בתחום ההצהרות של המנהיגים. כמו כן יתוארו פעילויות ברמה הטקטית, שמטרתן המרכזית היא להרתיע ולסייע לניהולה של הלוחמה הפסיכולוגית. בכתיבתי הלכתי לאור מחשבתו של קיסינג'ר,⁵ שלפיה הרתעה מוצלחת נובעת קודם כולל מלוחמה פסיכולוגית מוצלחת.

"...לתת זו לזו תמונה מלאה של היערכותנו הצבאית - מתחילתה ועד סופה. מקצה גבול אחד של ארצותינו לקצה הגבול האחר: לפרוש זו בפני זו את מערכינו הצבאיים ולספק תוכניות זו לזו. בשלב הבא נעמיד בתוך ארצותינו, זו לרשותה של זו, מתקנים לצילום אווירי ואמצעים נאותים לסיור אווירי. נאפשר לכם לצלם ככל שתחפצו, ואת התצלומים תוכלו לקחת לארצכם ללימוד. אתם מצידכם תספקו לנו תבאים דומים, ואנו נערוך את אותן הבדיקות. ובמהלך זה נוכל לשכנע את העולם כי אנו עושים ככל הניתן למנוע אפשרות של התקפת פתע גדולה, ובכך מצמצמים את ממדי הסכנה ומרפים את המתרחקות.

מה שאני מציע אינו אלא התחלה". מתוך דבריו של נשיא ארצות הברית אייזנהאואר בוועידה לפירוק החימוש בזינווה באמצע קיץ 1965, בשיאה של המלחמה הקרה – דברים שבדחו מכול וכול עלידי הצד הסובייטי.

הקדמה

האפשרות של היווצרות מאזן אימה בין ארצות הברית ותומכיה לבין מעגל

מרצה לפסיכולוגיה באוניברסיטת תל-אביב

הפונדמנטליזם האסלאמי על כוונותיו המגלומניות הכלולות באמונתו וברגשות המלווים אותה הוא יריב מתוחכם וזר לחשיבה המערבית

מוקד המאמר הזה הוא הלוחמה הפסיכולוגית, המתנהלת בערוצי הידברות גלויים בין מנהיגים, והצרותיהם הן החור-מר הגולמי שאליו אתייחס בניתוח, משום שראיתי חשיבות עליונה להפניית תשומת הלב אל התהליכים ברמה הזאת ואל

הכלים שבהם יכול מנהיג להשתמש במודע, כאשר הוא מתכוון להרתיע את יריבו מפני גלישה למלחמה. אולם אין המאמר הזה והקו האסטרטגי שהוא מציע שלמים ללא עיון בפסיכולוגיה של המנהיגים הספציפיים ובפסיכולוגיה של קבוצות ההנהגה. בכל מקרה של נקטת לוחמה פסיכולוגית חשוב לדעת – כמו שנהוג לומר בעגה המקומית: "עם מי יש לנו עסק".

נקודת המוצא של המאמר היא שהפונדמנטליזם האסלאמי על כוונותיו המגלומניות הכלולות באמונתו וברגשות המלווים אותה הוא יריב מתוחכם וזר לחשיבה המערבית. לכן ניהולה של לוחמה פסיכולוגית נגד יריב כזה, כפי שתואר כאן, דומה יותר לנטרול פצצה מתקתקת, דהיינו מדובר בפעולה הדורשת מיומנות רבה, זהירות וידע. עם זאת הנחת היסוד אינה שונה מזו שאיפיינה את עידן ההרתעה הראשון ואת המלחמה הקרה: זיהוי היריב כסיכון. אולם הנחת עבודה נוספת במאמר הזה מעדיפה את ערוץ ההידברות על כל הליך אחר וכוללת שיחות דו-צדדיות בתרחיש, להבדיל ממה שהתרחש במלחמה הקרה.

הפרק הראשון מפנה את הקורא לאופנים של ניתוח מידע על הנהגות ועל מנהיגים, ומידע זה אמור לשמש בסיס ללוחמה הפסיכולוגית. התסריטים שיוצגו לוקחים בחשבון יותר מכול את משתנה האמונה אצל היריב האסלאמי פונדמנטליסטי – ניתוח שלא פורסם קודם בהקשר של הרתעה ושל לוחמה פסיכולוגית. תרומתי זו אינה באה לבטל את שאר הגורמים הנלקחים בחשבון בניתוח קונוונציונלי של היריב. המאמר הזה מאפשר הבנה נוספת ופחות מערבית שנדרשת במאבק מול היריב האסלאמי, שידוע באדישותו לחיי אדם.

במלחמה מנסה כל צד בראש ובראשונה ליצור מציאות שנוחה לו ולמצוא פתרון למצב מדיני או מלחמתי שאינו נוח לו. לוחמה פסיכולוגית היא ניסיון ליצור מציאות נוחה באמצעות השפעה על עמדות מודעות ולא מודעות של היריב, על עמדות מוצהרות ולא מוצהרות של הנהגת היריב. מדינה,

המנהלת לוחמה פסיכולוגית חכמה, תוקפת את נפשו של היריב, את הרגשותיו, את תפישותיו, את כוונותיו, את הצהרותיו.

עידן ההרתעה הראשון שרר מאז סוף מלחמת העולם הראשונה ועד לרפורמות של הנשיא גורבצ'וב בברית המועצות וזכה גם

לשמות "העידן של מאזן האימה" ו"תקופת המלחמה הקרה". באותה עת ניהלו ארצות-הברית וברית-המועצות מאבק על הבכורה בעולם. במהלך המאבק הזה היו שתי המעצמות האלה מעורבות במלחמות – אם במישרין (ארה"ב, למשל), לחמה בקוריאה ובווייטנאם, ואילו ברית-המועצות לחמה באפגניסטן) ואם בעקיפין באמצעות שליחים שונים – אולם הן מעולם לא לחמו ישירות זו נגד זו. הקפדתן של שתי המעצמות שלא לדרדר את יחסיהן עד כדי עימות ישיר נבע מחששן שעימות כזה עלול לצאת מכלל שליטה ולהפוך למלחמה גרעינית כוללת. במילים אחרות: שרר מאזן אימה שהרתיע את שני הצדדים מפני מלחמה ישירה.

האם יוכלו האמריקנים להגיע למאזן אימה – וליציבות המתלווה אליו – עם מדינות מוסלמיות דוגמת איראן ועיראק, במקרה שאלה יצטיידו בטיילים בליסטיים נושאי טילים גרעיניים?⁶ הטענה המקובלת היא שניתן היה להגיע להרתעה הדדית מול הסובייטים, שניהלו מדיניות רציונלית ופרגמטית מאוד, אבל קיצוניים דתיים נוהגים לפעול מתוך להט משיחי, והם עלולים שלא להתרשם מההשלכות הקטסטרופליות של חילופי מהלומות גרעיניות. במילים אחרות: יש הטוענים שאי-אפשר להרתיע פונדמנטליסטים. מאמר זה גורס שניתן להרתיע גם מדינות פונדמנטליסטיות – בראש ובראשונה באמצעות לוחמה פסיכולוגית.

לוחמה פסיכולוגית מתנהלת בדרך כלל בשתי רמות – רמת האזרח ורמת ההנהגה. ה"סיי-אי-אי" הקדיש מחשבה רבה דווקא לפעילות ברמת האזרח וריכז את החומר התורתי שלו בתחום הזה בחוברת הנקראת CIA MANUAL.⁸ על-פי החוברת הזאת, על ארצות-הברית לפנות בעיקר אל האוכלוסייה המשכילה, בעלת התודעה ה"ירוקה", המתנגדת לא רק לשימוש בנשק גרעיני, אלא גם לייצורו או לרכישתו. החוברת גם מזכירה אופציית פעולה נוספת: הענקת תמיכה חומרית לגורמי רפורמה המקובלים על ארצות-הברית.

הפונדמנטליסטים האסלאמיים מצידם כבר הוכיחו כי

1. הערכת העיתוי לתוקפנות היריב ולכוונותיו

בהערכה מסוג זה ראוי להתייחס לשני קווי התפתחות, שהם רצף אחד. קו התפתחות אחד הוא של רמת הכניעה של האויב לפעילויות ברמת הלוחמה הפסיכולוגית, דהיינו עד כמה הצליחה זו להכניע אותו ועד כמה היא הרחיקה אותו מהחלטות על פעילות תוקפנית. כניעה במובן הזה משמעותה כניעה למתקפה פסיכולוגית. כניעה כזאת של היריב פירושה הרתעה מוצלחת שנקט הצד שכנגד והיא באה לידי ביטוי בהתרחקות מהחלטות ומהצהרות תוקפניות.

קו ההתפתחות השני הוא של רמת נחישותו של היריב לפעול בצורה תוקפנית. מנהיג שכבול לקו מחשבה של נטילת סיכונים ושל תגובות אימפולסיביות, לקו של נימוקים ושל התנהלות פרטית משלו (אידיויסינקרטיות) – קשה יותר להרתיע אותו, שכן הוא כבול בסבכי הקו האישי שלו. ולהפך, מנהיג שמקיים דיאלוגים ומתייעץ ניתן יותר להשפעה. לפיכך רמת הנחישות קשורה גם לרמת פתיחותו של המנהיג לסובבים אותו. רמת נחישות גבוהה תאט, כמובן, את התפתחות הקו הראשון – קו הכניעה לעמדותיו המרתיעות של הצד שכנגד.

עמדות תוקפניות מושפעות במידה רבה מרגשות, ולכן סביר להניח שיש בהן גם אלמנטים לא מודעים. אולם ההערכה תיעשה על-פי תפקודו של המנהיג היריב, התנהגותו הגלויה, ההחלטות שקיבל ובמיוחד הצהרותיו. צעד של כניעה ייחשב כל שינוי

בהצהרותיו של המנהיג היריב.

אין אפשרות להבין את חשיבות הניתוח ואת המשקל של הצהרות היריב בלי שבוחנים לפני כן את אמינותו. השאלות שניתן לשאול כדי לתת ציון לאמינות היריב נוגעות ליציבות קו ההצהרות שלו – בין שהוא נוקט קו של כניעה ובין שהוא נוקט קו תוקפני. גם ניתן לשאול אם היריב נוהג להצהיר על כוונותיו לפני שהוא מבצע אותן. אפשר לבדוק אם קיים פער בין הצהרותיו לבין מעשיו – פער שניתן לזהותו כהשבת מלחמה שעררה, דהיינו כתגובה באמצעים של לוחמה פסיכולוגית. גם ניתן לבדוק את העיתוי של הצהרות כדי לזהות את האופנים שבהם הוא מנהל את מלחמתו הפסיכולוגית. האם זהו יריב מתרברב דוגמת חסן נסראללה, שיוצר הרתעה באמצעות הודעה מוקדמת על כוונותיו התוקפניות מתוך זלזול ביכולתו של הצד האחר לעוצרו? האם זהו יריב זהיר שמתכוון ברצינות לכל כוונה תוקפנית מוצהרת ומקצר מאוד את הזמן שבין הודעתו לבין ביצוע התקיפה באופן שלא משאיר זמן תגובה ליריבו?

ניתוח אמינותו של היריב כולל גם הערכה של המידה שבה הוא מודע לסכנה של מלחמה בלתי מוגבלת – כולל שימוש בפוטנציאל הגרעיני. אם מאובחנת אצל היריב הבנה למידת ההרסנות שתמיט מלחמה כזאת על בני עמו, הרי זו

ביכולתם לנהל לוחמה פסיכולוגית ברמת האזרח בתוך החברה שבה הם פועלים. המוטיב המרכזי של הלוחמה הזאת הוא מתן שירותים לשכבות הסובלות ממצוקה כלכלית. מדובר בשירותים בתחום החינוך, הבריאות והעזרה הסוציאלית, שהמדינה אמורה הייתה לתת, אך היא נמנעת מלעשות זאת בשל מחסור במשאבים או בשל אדישות ואי-אכפתיות. התשתית החברתית הנרחבת שבונים הפונדמנטליסטים מקנה להם את אהדת האוכלוסייה ואת תמיכתה. הלוחמה הפסיכולוגית של גורמי האסלאם הקיצוני פונה גם לאינדיווידואלים מבובלים, שניתן לשכנעם להפוך ל"שהידים" (מי שמסרו את נפשם למען האסלאם) ובתמורה לזכות בחיי מנעמים בעולם הבא.

בעוד שקשה לאתר ולבלום פרטים שהחליטו להתאבד למען הדת, הרי קל יותר להילחם בתשתית הסוציאלית שבונים הפונדמנטליסטים על-ידי בניית תשתית מתחרה ומתן סיוע לשכבות הנזקקות.

תיאור קצר זה של הלוחמה הפסיכולוגית ברמת האזרח נועד להראות את הפעולות שיכולות מדינות שפוינות לעשות כדי להקטין את הגיבוי שהמנהיג הלא אחראי יכול לקבל מעמו וכדי להרתיעו באמצעות קבוצות אזרחיות בתוך עמו, שמערערות על כוונותיו התוקפניות. אולם פעילות ההרתעה והלוחמה הפסיכולוגית נעשית גם ברמת ההנהגה – באמצעות הצהרות שמשמיע מנהיגו

של כל צד בגלוי או בסמוי כלפי היריב ובאמצעות פעולות שהוא עושה, דוגמת מתן פרסום לניסוי שיגור של טיל חדש. מאמר זה נועד לדון בדקויות הדינמיות של התקשורת בין מנהיגים יריבים במצב שבו קיים רצון להרתיע ובגורמים המשפיעים על המרחק מהלחיצה על הכפתור.

המאמר יתייחס לשלוש נקודות מבט. הראשונה היא של כוחותינו בבואם להעריך את כוונות היריב; השנייה היא גלובלית ובוחנת מן הצד מערכת הרתעה בין-מדינתית, שיש בה שני יריבים עיקריים, שאחד מהם הוא אסלאמי פונדמנטליסטי; השלישית היא של מדינה המנסה לעצור גורמים לוחמניים בתוך תחומיה וגם ליצור תנאים שיאפשרו להשתמש בנשק גרעיני לצורכי הרתעה.

נקודת המבט הראשונה נקראת הערכת העיתוי לתוקפנות היריב ולכוונותיו; הנקודה השנייה נקראת דיאלוג הרתעה עם מדינה אסלאמית פונדמנטליסטית; השלישית נקראת גורמים לריסון העצמי. שלוש נקודות המבט מתייחסות לשלושה רבדים שונים בסוגיית הלוחמה הפסיכולוגית בעידן ההרתעה השני: יצירת הערכות לגבי היריב, התנהלותו של מערכת הרתעה בין-מדינתית וריסון עצמי של הנהגה המטפלת באחריות בפוטנציאל הגרעיני שלה.

הנכונות להסתכן היא מאפיין של היריב, שהלוחם הפסיכולוגי מהצד שמולו מאוד מעוניין לדעת על קיומו, אך מתקשה לזהותו

מרבי מה הוא מתכוון לעשות. משום כך אמפתיה לאויב היא מרכיב שבלעדיו לא תיתכן הרתעה. אין הכוונה לסימפתיה. אמפתיה היא היכולת להבין את היריב מנקודת מבטו בלי להסכים עימו; להגיע להבנה עמוקה ובלתי אמצעית שתשמש מנחה בפענוח כוונותיו של היריב.

למשל, אחד הדברים המעניינים והחשובים ביותר בפעילותו של מנהיג פונדמנטליסטי הוא האמונה. אולם אצל כל מנהיג כזה יש בצד מרכיבים של אמונה תמימה בכוח האל ובהיות האל גורם תומך ובעל עניין בפעילות התוקפנית להשלת האסלאם גם מרכיבים רציונליים של שימוש באמונה לצרכים של צבירת כוח בתוך עמו, ליצירת קואליציות עם מדינות אסלאמיות אחרות ולשימור מעמדו כשליט יחיד.

הבנה של משחק הגומלין בתוך אישיותו של המנהיג המאמין בין יראת האל לבין שימוש באל לצבירת כוח ולמעשים תוקפניים אמורה להיות בסיס להבנת הקשר בין הצהרותיו למעשיו. אין ביכולת העולם החופשי לבצע הערכה אמינה של יריב אסלאמי פונדמנטליסטי ללא הבנה של משקל האמונה בהתנהגותו ובתהליך קבלת ההחלטות שלו כמו גם בנכונותו להסתכן. ניסוח הפער בין אמונה

תמימה בתפקוד היריב – גם אם סוחפת ומסוכנת – לבין אלמנטים רציונליים והגיוניים של צבירת כוח יאפשר לדעת את רמת פגיעותו ללוחמה פסיכולוגית ומהם האמצעים הפסיכולוגיים או המעשיים הדרושים להרתעתו. כשיודעים מהם השיקולים הרציונליים של היריב, גם יודעים איך לכוון לוחמה פסיכולוגית בכלים רציונליים. כשמבינים את עולמו הרגשי של היריב, יודעים מהן נקודות הפגיעות שלו.

סיכום הפרק הראשון: בפרק זה נדונו האפשרויות להעריך את כוונותיו ואת נטיותיו של מנהיג במעגל המדינות האסלאמיות פונדמנטליסטי. המרכיבים שהוזכרו הם אמינות היריב האסלאמי, נכונותו להסתכן והמידה שבה ניתן להשתמש בהבנת משקלה של האמונה בתפקוד היריב האסלאמי כדי למלא במידע תקף גם נקודות חסרות ונקודות "עיוורות" בהערכות לגביו.

2. דיאלוג הרתעה עם מדינה אסלאמית פונדמנטליסטית

בשלב הזה עלינו להניח שאנו צופים מן הצד בניסיונות הרתעה שמתנהלים בין שתי מדינות, שהאחת מהן היא

מציגה אותו כלוחם מרתיע, המשתמש בפרטנציאל הגרעיני לצרכים של לוחמה פסיכולוגית וכמדינאי זהיר יותר. את זהירותו של היריב, את השימוש שהוא עושה בלוחמה פסיכולוגית כבכל אמצעי לוחמה אחר כמו גם את אמינות הצהרותיו ניתן לבדוק בסקירה של מספר ההחלטות שהוא ביצע לאחר שהצהיר עליהן – גם ברמה של תוקפנות נמוכה – לעומת מספר ההחלטות שלא ביצע. גם אין לוותר על ההערכות בנוגע ליציבותו האישיותית של היריב ולמצב בריאותו כדי לא להיקלע למצב של קריאה חוזרת ונשנית "זאב זאב". האבחנה בקטיגוריה הזאת היא בין יריב "מרתיע" לבין יריב "מממש".

הנכונות להסתכן היא מאפיין של היריב, שהלוחם הפסיכולוגי מהצד שמולו מאוד מעוניין לדעת על קיומו, אך מתקשה לזהותו. על הרצף הרחב שבין יריב "פזיז" או "נועז", ליריב "חששן",

"משתהה" או "זהיר" יש אלפי אפשרויות ביניים. אין בניתוח פעילותו של היריב בעבר כדי לנבא את נכונותו להסתכן בהווה. גם קיסינג'ר טוען שבחשיבה על סכנות הגלישה למלחמה בלתי מוגבלת יש להפעיל סגנון חשיבה חדשני, שאינו מסתמך על נוסחאות העבר. קיסינג'ר אינו מפרט מהו הסגנון שאליו התכוון,

אולם נראה שבראש ובראשונה יש להיות פתוחים לשינויים בתגובת היריב.

גם אפשר לסמוך על כך שסגנונו האישיותי של מנהיג נשאר קבוע לאורך הזמן בבחינת "היהפוך כושי עורו?" סגנון אישיותי קבוע והתנהגות עקבית בגילאי הבגרות המאוחרת – גילאיהם של המנהיגים – הם דבר ידוע בפסיכולוגיה. עם זאת, לחצים חזקים עשויים להביא לשינוי אישיותי.^{10,9} לפיכך בניסיון לנבא נכונות להסתכן אולי אין לסמוך רק על ניתוח של העבר, אך ניתוח כזה בתוספת ניתוח של הצהרות מההווה יספקו את התשובה. משל למה הדבר דומה? כאילו אמרנו שיש קונספציה שנבדקת כל בוקר מחדש. לא אמרנו שיש קונספציה החלטית ואין בלתי, וגם לא אמרנו שאיננו קשורים לכל קונספציה שהיא, והכול יכול להיות.

כבר משתי הנקודות הראשונות שהוזכרו "אמינות היריב ו"נכונות להסתכן" ניתן להבין שיכולות להיות הרבה נקודות "עיוורות" בהערכה של היריב, ויכול להיווצר גם צורך רב במידע שאינו בטווח השגה. כפי שכבר נאמר בהזדמנויות קודמות, "צריך להיכנס לראש של היריב" כדי לדעת בקירוב

אסלאמית־פונדמנטליסטית והאחרת היא בעלת־ברית של ארצות־הברית. אנו עוקבים אחר התמודדותה של המדינה, הנחשבת במערב ל"שפויה", והמשתמשת בפוטנציאל הגרעיני שלה לצורכי הרתעה מתוך ראייה אסטרטגית קבועה וארוכת שנים של הסיכון ההדדי וההרס הטמון במלחמה בלתי מוגבלת. מדינה זו יצרה הערכה קבועה עם מרכיבים המשתנים מעת לעת על־פי המידע, המעשים וההצהרות של הצד שכנגד, כפי שהוגדר בפרק הקודם, ועליה לנהל כעת לוחמה פסיכולוגית. היעד שלה: להרתיע ולהרחיק את אצבעו של המנהיג הפונדמנטליסטי מהכפתור. האמצעים הראשונים העומדים לרשותה הם צעדים מתוחכמים ברמה הדיפלומטית.

ניתוח התהליך ייערך בצורה של סימולציה, כעין תסריט התרחשות בין שתי מדינות, שהאחת מהן היא פונדמנטליסטית־אסלאמית והאחרת היא מערבית בקשירה האסטרטגיים. צעדים מתוחכמים ברמה הדיפלומטית, המהווים את חזית הלוחמה הפסיכולוגית, אמורים לתקוף קודם כול את האמונה. נקודת המוצא בהשקפה הזאת היא שהאמונה הינה מקור עוצמתו של האויב, אך גם בטנו הרכה. היא זו שבזכותה הולכים רבבות מאמינים אחרי המנהיג היריב, אך היא גם זו שכל פגיעה בה תפגע באהדת ההמונים. לאמונה יש שני צדדים. היא מתפקדת כחרב פיפיות. מצד אחד היא נותנת עוצמה וסוחפת כל תהליך רגשי אחר, ומצד אחר יש בה עקב אכילס קטן: היא פגיעה ככל מעשה אהבה, שהרי האמונה היא מעשה אהבה עם האל. ככזו היא פגיעה ורגישה להשפעה. באותו חלק של האישיות, המאמין בכנות בכוח האלוהי, יש צורך עצום באהבת האל, בשמירה שלו ובהוקרתו. כל אירוע־שמד יפורש כדחייה מצד האל.

האמונה של רבים מהמנהיגים הפונדמנטליסטיים כוללת בתוכה גם הרבה פחד – אומנם לא מבני אנוש וגם לא מאובדן חיים או מקורבנות, אך מאובדן אהבת האל, מאובדן העוצמה שהוא מעניק, מנטישתו. מטרת המדינה המערבית היא איפוא ליצור באמצעות הלוחמה הפסיכולוגית את הקשר בין מלחמה בלתי מוגבלת לבין נטישת האל. את זאת יכולה המדינה המערבית לעשות באמצעות מסריה, הצהרותיה והדיאלוגים הסמויים והעקיפים שהיא מנהלת עם המדינה הפונדמנטליסטית. הנשק היעיל ביותר לתקיפת האמונה, המצוי בארסנל של הלוחמה הפסיכולוגית, הוא הפחד. העולם האסלאמי־פונדמנטליסטי בנוי ממעגל של אנשי רוח וממעגל של מנהיגים המקבלים את ההחלטות. המבנה

הזה מחייב קשרי אמון בין שני המעגלים, כדי שניתן יהיה להשיג יעדים שונים. הקשר בין שני המעגלים האלה מאופיין גם הוא באהבה וברגשות חזקים ומעל לכול – באמון ללא סייג. קשרי אמון כאלה בין שני המעגלים חשובים לפגיעה. כל התקפה על קשר כזה באופן שיש בה כדי לפגוע באמון בין שני המעגלים היא לוחמה פסיכולוגית, המקטינה את הסיכוי שמערכת רגשית לא רציונלית תגיע אל הכפתור. התקפות כאלה על הקשר בין שני המעגלים אינן כה מסובכות כפי שניתן היה לחשוב ממבט ראשון. די אם נזכור שבאישיותו של המנהיג הפונדמנטליסטי ישנו גם חלק שמשתמש באמונה באופן הגיוני לצרכים של צבירת עוצמה, ופעילותו ניתנת להסבר באמצעים פשוטים של התנהלות לעבר עמדות כוח. יש עיתות שבהן נתונים קרים והגיוניים לגבי פעילותו של המנהיג למען טובתו האישית בלבד יוכלו לעשות את שלהם.

אולם כל זאת אמור להיעשות בצד פגיעה בקוהרנטיות של דמויות ההזדהות הרוחניות, כולל הצגתן ככלים ריקים, המפעילים רגשות וסותרים את ההתנהלות ההגיונית לרכישת עוצמה. במילים אחרות, יש לנצל את האינטרסים הפרטיים אצל המנהיג היריב, לחזק את הקואליציה עם הגורמים המקבלים את החשיבה האמריקנית ההגיונית והאחרתית – אולי גם בתמורה לטובות הנאה כלכליות – בצד ניצול המאבקים הפנימיים בין המעגל הרוחני למעגל הביצועי במדינה היריבה כדי להפר את הקוהרנטיות של דמויות ההזדהות הרוחניות ולפגום בקשרים שבין שני המעגלים. גם במאבק הפנים־אישיותי אצל המנהיג הפונדמנטליסטי – המאבק בין האהבה לאל והשימוש בו לצורכי סחף רגשי לבין השימוש הרציונלי בו לצבירת עמדות כוח – יש הרבה פגיעות וחוסר יציבות. כל צעד דיפלומטי, שיחזק את השימוש בחשיבה ההגיונית ויעמיד בספק את הקוהרנטיות של הדמויות הסוחפות, יתרום להגבלת הלוחמה.

כאן אנו נכנסים לשאלה מהו הדיאלוג הפנימי בתוך ההנהגה היריבה או במילים אחרות: איך ועם מי לדבר שם. הדיאלוג בתוך ההנהגה היריבה אמור להיות סמן לחץ בהערכות המדינה היריבה. סמן הלחץ הזה ייכלל בתהליך האבחון שקודם להחלטות הטקטיות בנושא הלוחמה הפסיכולוגית ובנושאים מבצעיים בכלל. תהליך האבחון המתמשך אמור לכלול גם נתונים על הפרות באיזון הכוחות בתוך ההנהגה ותגובות השרשרת בין האישים המעורבים בדבר.

חוסר הסכמה בולט בין החברים במעגל ההנהגה היריבה

**חוסר הסכמה בולט בין החברים
במעגל ההנהגה היריבה הוא זרז
לפעילות אקטיבית שנועדה
להרגיע באמצעות אירועי חוץ
והשגת ניצחונות בשם אלה את
חוסר האחדות במעגל מקבלי
ההחלטות וכדי להשתמש בשמו
של האל כ"דבק" מחודש בין חברי
ההנהגה**

הפנים בלי להופכן לדומיננטיות. זאת כדי להימנע מהיזון חוזר, שיברח את המנהיג הפונדמנטליסטי חזרה אל נקודת המשיכה השנייה, החיצונית, ואל ההתנהגות השכיחה יותר – השימוש בכוח כלפי העם ויצירת קואליציות חיצוניות עם כוונות תוקפניות.

לפעילות דיפלומטית כזאת יש יעדים נוספים מעבר לתקיפה הפסיכולוגית של המנהיג היריב עצמו. החלק הסוחף באמונה והבסיס האתני המשותף יכולים ליצור בקלות קואליציות בין-מדינתיות, שירחיבו את האיום על המדינה המעוניינת בהרתעה ובשמירה על כללי המלחמה המוגבלת. את הקואליציות שמנסה היריב ליצור בעזרת האמונה כדאי לתקוף מזוויות אחרות. אצל שותפיו הפוטנציאליים כדאי להעיר את החשיבה ההגיונית ואת החלק הרציונלי השואף לעוצמה – בין השאר גם לעוצמה כלכלית התלויה בתקופות של שלום או לפחות בתקופות של אי-לוחמה. הפונדמנטליזם האסלאמי מעוניין בדרך כלל בעוני ובמצב כלכלי קשה, המאפשרים לו לפעול ולהשפיע על האנשים. אך כשהבטן ריקה אצל רבים כל כך והעם חלש, נוצרים קווים אדומים גם אצל המנהיג עצמו, שכן אין הוא רוצה להיות מנהיג של מדינה נחשלת, כשם ששום איכר אינו רוצה להיות הבעלים של חמור חולה.

אם היריב ממשיך להתבצר בעמדותיו הקיצוניות, פונה המדינה שניצבת מולו אל שותפיו הפוטנציאליים. היא מציגה אותו כ"מפתה" או כ"סוחף", את מטרתו – "הבטחה שאינה יכולה להתממש" ומשתמשת גם בהגיון "החמור החולה". פנייה כזאת אל שותפיו הפוטנציאליים של היריב יכולה לשמש כצעדים פוגמי אמון בקשריו עימם. אלה עשויים לגרום אצל השותפים הפוטנציאליים לסדקים באמון כלפי היריב הראשי ואף להתפכחות. המדינה המנהלת מלחמה פסיכולוגית נגד יריב אסלאמי מתקיפה איפוא את קשרי האמון בין יריבים באופן שייפגעו יחסי האמון ביניהם. האמת הפשוטה ה"ירוקה" של סכנת ההרס ההדדי, הטמונה במלחמה בלתי מוגבלת, לא די בה בתנאים של סחף רגשי, ואין אפשרות לדון – לא כל שכן לתקוף – יריב פונדמנטליסטי בלי לקחת בחשבון את הסחף הרגשי הזה, הפועל בין מנהיגים אסלאמיים לבין עמיהם ובין מנהיגים אלה לבין עצמם. ניחשב תמימים אם לא נבין זאת. אולם המאמץ הפוגם באמון הוא בוודאי גורם מפריע בתנאים של סחף, וככזה הוא תורם

הוא זרז לפעילות אקטיבית – ברוב המקרים פעילות אלימה של המנהיג הראשי – שנועדה להרגיע באמצעות אירועי חוץ והשגת ניצחונות בשם אלה את חוסר האחדות במעגל מקבלי החלטות וכדי להשתמש בשמו של האל כ"דבק" מחודש בין חברי ההנהגה. גם מעגל מקבלי החלטות האסלאמי מנהל מדיניות חוץ, שאמורה בראש ובראשונה לפתור בעיות פנים. לדוגמה, באחרונה, על רקע המאבק בהנהגה האיראנית בין הרפורמיסטים לשמרנים, יצא המנהיג חאתמי לרוסיה וחתם על עסקה לרכישת כור אטומי חדש. זוהי, למעשה, פנייה לגורמי חוץ וחזוק קואליציה חיצונית עם מגמות תוקפניות. קואליציה זו מעמידה את המאבק

מבית באור שולי בעיני ההנהגה האסלאמית המקומית, והפתרונות שיוצעו לה עשויים להיות חדים ופשוטים, אך גם קטלניים למדי. הסכמה לא אלימה מצד המנהיג הפונדמנטליסטי לסידור ענייני הפנים תחילה תפחית מכוחו ותיצור מעגל חדש של אפשרויות לחלוקת העוצמה היחסית בתוך ההנהגה היריבה. לרשות המדינה שממול, המנסה להרתיע ולהרחיק את האפשרות של שימוש באמצעי לוחמה לא קונוונציונליים, עומדות איפוא שתי דרכי פעולה:

1. לתרום לשינוי מערך העוצמה בין חברי ההנהגה היריבה, כך שיפעלו להשגת יעדים פנים מדינתיים ולא יעדים לוחמניים על חשבון המדינה היריבה.

2. לתרום ליצירת כאוס מסוים בתוך ההנהגה – כאוס שדורש מעקב צמוד, דקה אחר דקה, מפאת הסיכון שקו הפעולה ייצא מתנועתו הפנים-מדינית לעבר אירועי חוץ. חשוב לזכור שליחסים עם אלה יש מאפיין חשוב: אפשר לקרוא לעזרתו בכל רגע נתון. הנאמנות הרגשית אליו עולה על כל החלטה או מחויבות רציונליות. לפיכך החלטות שכרוכות באובדן כוח – כמו החלטה לטפל בבעיות פנים, ובמיוחד אם הכוונה היא ליישב בעיות פנים ולא לקטול אותן בעודן באיבן – מעלות באותו רגע את הסיכוי שעם אובדן הכוח הכרוך במדיניות מסוג זה, ייקרא שוב אלה ללוות פעולת חוץ לוחמנית. המנהיג הפונדמנטליסטי הולך אם כן על נדנדה בעלת שני מוקדי משיכה, כאשר לשימוש בכוח ולנטייה להעדיף צבירת עוצמה דרך אקטים חוץ-מדינתיים יש במעגל הזה של המדיניות משיכה רבה יותר. הלוחמה הפסיכולוגית מכוונת להוסיף לכוח המשיכה של בעיות

נח לך? לא לוחץ יותר חדי?

להרתעה ולהאטת ההידרדרות בתנאים של מאזן אימה. בתסריט שלנו גברו בסופו של דבר המרכיבים הרציונליים והשיקולים של שימור העוצמה, דהיינו הלוחמה הפסיכולוגית עלתה יפה, ומתנהלות שיחות דו־צדדיות בין שתי המדינות. המשא־ומתן מתנהל, למעשה, על עצירת הכוונות לצאת למלחמה בלתי מוגבלת.

לדיאלוג עם נציגי המעגל האסלאמי־פונדמנטליסטי יש חשיבות רבה, שכן הוא עשוי להגביר את האמון בין המדינות, אך בעיקר הוא מעניק במה להפעלת חלק מהאמצעים העומדים לרשות מנהלי הלוחמה הפסיכולוגית. המדינה הבאה להרתיע את המדינה האסלאמית ולהניא אותה ממל־חמה מציגה את החיים ואת ההימנעות מהש־מדה כערך עליון. אולם איך עושים את זה, כשבשמו של אלה ניתן להצדיק כל מהלך? הפנייה אל הרגשות – כפי שרבים יכולים לשער בשלב הזה של המאמר – היא הנשק הפסיכולוגי של הדיפ־לומטיה בשיחות כאלה.

עוצמה. במילים אחרות: פחות חשוב מה נאמר – אלה יכולים להיות גם הדברים ה"מעונבים" והמוכרים מהדיפלומטיה הקלסית – ויותר חשוב איך נאמרים הדברים, ואם הם מעוררים רגש, קשר וקרבה. בן־דוד קרוב של הרגשות האלה הוא רגש המחויבות. בדיאלוג שנוצרת בו קרבה נכללת גם התחייבות.

אנו עומדים איפוא לפני סיום השיחות, שנוצרה בהן התחייבות ברמה המינימלית. התקופה שאחרי השיחות יכולה להיות של צפייה ולמידה. היריב מתפנה ודאי לענייני פנים. המדינה הפחות מיליטנטית צופה באופן טיפולו בבעיות הפנים, ובמיוחד באותן בעיות שהוא נוטה לברוח מהן. החרפה בבעיות הפנים, שמעוררות במנהיג היריב דחייה, מגבירה את הסיכון שיבקש את עזרת אלה ויעדיף פעילות תוקפנית מחוץ למדינתו מאשר מאמץ לפתור את הבעיות האלה. ושוב, ניתן גם כאן לחזור לנוסחה שהוצגה בתחילת המ־אמר: רצף שבו מהצד

"תמות נפשי עם פלשתים" – חלק מציור מאת יוליוס שנור פון קארולספלד

המדינה הפחות מיליטנטית עשויה להשיג הישגים במלחמה המוגבלת, אולם מאחר שהאינטרס המרכזי שלה הוא סיום הלוחמה או לפחות ריסונה לרמה של עימות מוגבל, עליה לאותן שאין בכוונתה לנצח את היריב בתנאי השפלה. למרות יכולתה היא תוותר בכמה נקודות כדי להביא לסיום הלוחמה ולמנוע מהיריב להגיע למצב נפשי שבו הוא מוכן "למות עם פלשתים", דהיינו לגלוש מתוך ייאוש למלחמה בלתי מוגבלת

האחד נטייה לתוקפנות ומהצד האחר כניעה להרתעה. כאמור, עיסוק בבעיות פנים נוטה בדרך כלל להפחית מכוחה של ההרתעה. הדבר נכון במיוחד לגבי בעיות פנים, שאינן חביבות על המנהיג הפונדמנטליסטי. במצב כזה עלול המנהיג הפונדמנטליסטי לחוש ששום דבר אינו מרתיע אותו. אולם העובדה שהוא ניהל שיחות עם המדינה שניצבת מולו עשויה להגביר את נטייתו להיות מורתע ולא לנקוט צעדים תוקפניים. המדינה האחרת אמורה באותו שלב לבנות לעצמה קו שיתאר לאן מועדות פניו של המנהיג היריב. הקו יורכב מנקודות שייקבעו על־פי הצהרותיו של המנהיג היריב, והוא עשוי לתאר עליות וירידות ברמות תלילות שונות ואף העדר כל שינוי.

בתסריט שלנו מצביע הקו על כך שאין שינוי. הצדדים ניהלו שיחות שמהן נובע המשך ההרתעה ההדדית. הצד

לה. אם נאמר שיש לעורר את אהבת האדם בהנהגה היריבה, ניתפס ב"שמאלץ" לא מעשי. אולם אין הכוונה לאהבה ממשית, אלא למגע – בזמן השיחות – ברובד הרגשי, הרגיש והניתן להשפעה אצל היריב. נואמים כריזמטיים במהלך ההיסטוריה הצטיינו בכך. הדיאלוג אינו יכול להיות רציונלי ומעונב יתר על המידה. הוא גם אינו יכול להיות דיאלוג כעוס. הוא אמור להיות דיאלוג רגשי.

הרגש החם והפיתוי שבפנייה אל רובד פגיע באישיותו של המנהיג או באישיותם של נציגיו עושים את ההתקשרות לאישית יותר ואת המחויבות ההדדית לאפשרית יותר. ההבנה כי כל הצדדים מפסידים במלחמה בלתי מוגבלת היא הבסיס לקואליציה של הבנה ושל הסכמה מוגבלת על איזשהו מינימום של קווים אדומים – עם הפיתוי שכלול בנימוק, שאובדן חיים בהיקף שבו מדובר הוא למעשה גם אובדן

שתי המדינות מצהירות כי "לא ינהלו משא-ומתן" ומגדירות זו את זו כאויב. פורץ עימות אלים, ונשאלת השאלה כיצד להבטיח שהמלחמה תישאר מוגבלת.

ה"סי-איי-אי" דוגל בהרתעה "מלמטה", דהיינו חינוך דעת הקהל של היריב בכיוון של התנגדות לשואה גרעינית. פעילות הגרילה החינוכית הזאת אמורה לאזן צבירת כוח ונטיות הרסניות של ההנהגה. בעיני ה"סי-איי-אי" פעילות כזאת היא לא פחות חשובה – ואולי חשובה אף יותר – ממתן סיוע בנשק או בכספים לגורמי אופוזיציה.

אם אין די בכך, ניתן לנקוט צעד נוסף: הימנעות מריכוז כוחות במקום אחד הוא צעד הכרחי במקרה של חשש מפני מלחמה גרעינית. שני הצדדים יודעים זאת. המדינה המרתיעה יכולה להתחיל בפיוור כוחותיה כדי לאותת שהכוונות הלא קונוונציונליות נלקחות בחשבון.

המדינה הפחות מיליטנטית עשויה להשיג הישגים במלחמה המוגבלת, אולם מאחר שהאינטרס המרכזי שלה הוא סיום הלוחמה או לפחות ריסונה לרמה של עימות מוגבל, עליה לאותת שאין בכוונתה לנצח את היריב בתנאי השפלה. למרות יכולתה היא תוותר בכמה נקודות כדי להביא לסיום הלוחמה ולמנוע מהיריב להגיע למצב נפשי שבו הוא מוכן "למות עם פלישתים", דהיינו לגלוש מתוך ייאוש למלחמה בלתי מוגבלת. לכן חייבת המדינה המערבית המרתיעה להפגין נכונות לפשרות ולדעת להסתפק בניצחונות חלקיים. למוטט את היריב פירושו להביאו למצב שהעם שלו כבר אינו חשוב לו – מצב שבו אמצעי ההרתעה הקונוונציונליים מאבדים מהאפקטיביות שלהם. הלוחמה הפסיכולוגית במקרה הזה נעשית באמצעות הצהרות על נכונות להסתפק בהישגים ובניצחונות חלקיים.

סיכום הפרק השני: הפרק הזה דן בתסריט אפשרי של מאבק הרתעה בין שתי מדינות בעלות פוטנציאל גרעיני, שהאחת מהן היא מדינת אסלאם פונדמנטליסטית. המדינה הפונדמנטליסטית הזאת, שהוצגה כקיצונית וכמיליטנטית יותר, הותקפה בתסריט שתואר באמצעים של לוחמה פסיכולוגית לצורכי הרתעה. בין האמצעים שנמנו: טקטיקות של דיפלומטיה מתוחכמת, הלוקחת בחשבון את הרובד הרגשי לתקוף את האמונה ולהפחיד, אך גם לעורר את הרובד הרגשי אצל היריב כדי ליצור קרבה ומחויבות בשיחות דו-צדדיות. דובר גם על נקיטת צעדים פוגמי אמון, התוקפים את קשרי היריב הפונדמנטליסטי עם מדינות אחרות ואת הקשרים בין מעגל ההנהגה הרוחנית למעגל ההנהגה הביצועית. כמו כן דובר גם על נקיטת צעדים בוני אמון עם גורמים בהנהגה היריבה ובמדינות נוספות – שהגיון ההימנעות ממלחמה בלתי מוגבלת או לפחות ההיגיון של אובדן העוצמה מובנים להם. הוצגו שני החלקים באישיותו של המנהיג הפונדמנטליסטי – החלק הרציונלי, הנוטה להתנהגות של צבירת כוח, והחלק הרגשי, הנוטה לסחוף ולהיסחף באמצעות האמונה באללה. נידונה גם רמת הזהירות של הצדדים

הפונדמנטליסטי מרתיע באמצעות רגשותיו העזים ונאמנותו לכללים רגשיים, הכוללים את האמונה באללה, ביודעו שלמדינה המערבית שמולו אין יכולת להרתיעו באמצעים רציונליים. הצד האחר, המדינה שאותה אנחנו מייצגים בסימולציה הזאת, פועל על הרובד הרגשי והרציונלי כאחד ומרתיע באמצעים של לוחמה פסיכולוגית מתוחכמת, התוקפת את האמונה ואת מעגלי העוצמה בהנהגה היריבה. השיחות נחלו הצלחה בכך שלטווח הקצר שוב אין לצד המיליטנטי כוונות ללחוץ על ההדק. אולם איך אפשר לסמוך על כך?

השאלה הזאת מביאה אותנו אל המרכיב הבא, שקייסינג'ר מכנה בשם "רמת הזהירות של הצדדים". זהירות היא תכונת אופי רבת פנים, שכוללת גם רמת אינטליגנציה, דפוסי ניהול, זמן תגובה ואלמנטים רבים נוספים. משתנים אלה ראוי שינותחו באופן מתימטי בשל ריבויים. זהו מרכיב שקייסינג'ר הפנה את תשומת הלב אליו כבר בעידן ההרתעה הקודם. החידוש כאן הוא בהפניית תשומת הלב לפער במידת הזהירות שנוקטים שני הצדדים. כשמאובחן פער כזה בזהירות, נכנסת הלוחמה הפסיכולוגית לפעולה. כשבאים להעריך את רמת הזהירות של הצדדים, הנתונים הם בעיקר הצהרות המנהיגים ומקבלי ההחלטות, נטייתם לפתח תהליך של אסקלציה מילולית, נטייתם להסתכן במלכודת עצמית של הצהרות תוקפניות. הפונדמנטליזם האסלאמי מאופיין ברגישות לנושא הכבוד, ולכן יש בהצהרות מתלהמות סכנה של היווצרות מצב ש"אצלי מילה היא מילה".

נניח בסימולציה שלנו שהשיחות הצליחו, אך לאחר זמן מה מתרשמת המדינה המרתיעה – זו הפחות מיליטנטית – שהיריב נוטה לסבך את עצמו בהצהרות שחורגות מעבר להבנות שהושגו בשיחות. המדינה שמנגד פונה איפוא לאפיק הטקטי. להערכתה, יריב רציני המוכן להסתכן צריך לחוש שמציבים גבול למעשיו, וכי מולו ניצבת יכולת אמיתית – ולא רק בדיבורים. המדינה הפחות מיליטנטית מעוניינת איפוא לשדר "אני חזקה", אך לא לפתוח במלחמה. כדי להרתיע מפני מלחמה בלתי מוגבלת עליה לבחור עיתוי, שבו ליריב שלה לא תהיה תשובה, ולהמחיש את עוצמתה באמצעים קונוונציונליים. בכך תושג הרתעה בשלוש דרכים: המדינה ממחישה את יכולתה הקונוונציונלית לעצור תוקפנות, היא ממחישה את נכונותה להסתכן והיא ממחישה את העדפתה להימנע במודע ממלחמה בלתי מוגבלת. יש בכך כדי להציב גבול אמיתי לתוקפנות פוטנציאלית ולהעביר מסר מרגיע ומאיים כאחד.

דוגמא מצוינת לכך היא הניסוי בטיל ה"חץ" בעיתוי שבו הושמעה הערכה ששליט עיראק עשוי לנצל את חילופי השלטון בארה"ב לטובתו.

ניתן לתאר גם תסריט אחר: השיחות סייעו להגבלת הלוחמה כל עוד התקיימו. מרגע שהסתיימו, חזר מירוץ החימוש לקצב הקודם, וההצהרות הלוחמניות שבו להישמע.

והחשיבות של סיום המלחמה גם ללא השגת ניצחון מוחלט אלא לאחר השגתם של הישגים חלקיים בלבד.

3. גורמי הריסון העצמי

מנגנון הרתעה אמיתי אמור להיות מסוגל להיאבק גם בנטיות התוקפניות שמקורן בצד המרתיע עצמו. יצירת בלמים מובנים נועדה לרסן את הנטייה הטבעית של מנגנונים מבצעיים לקיים את "המודל הביורוקרטי" לפעולה, דהיינו ללחוץ לפעולה, רק משום שהמוצר קיים. ישנן טענות שאחדים מהשיקולים להטיל את הפצצה הגרעינית על הירושימה היו מהסוג הזה. במילים אחרות, הנהגה הפועלת כדי להרתיע יריב וכדי להגביל את המלחמה צריכה לנקוט אמצעים של לוחמה פסיכולוגית גם כדי לשכנע גורמים בתוכה, שניצחון במלחמה בלתי מוגבלת הוא למעשה הפסד. בשום אופן אין לראות בכך "גול עצמי", שכן מלחמה בלתי מוגבלת משמעותה קריסה בפועל של ההרתעה ושל הלוחמה הפסיכולוגית בכלל זה.

להלן יוצגו דרכים אחדות לשימור היכולת הגרעינית לצורכי הרתעה. הראשונה שבהן היא שמירה

על עקרון שיתוף הפעולה. לפי עיקרון זה מורחב מעגל ההתייעצויות והקואליציות עם מדינות ידידות ומורחב גם מעגל מקבלי החלטות בתוך המדינה עצמה. ההחלטה אם "ללחוץ על הכפתור" מן הדין שלא תהיה בידי איש אחד, ואף רצוי שלא בידי מדינה אחת, אלא בידי קואליציה של מדינות. הסיבה: ככל שמעגל המחליטים גדול יותר, וככל שהקואליציה רחבה יותר, כך מתקבלות החלטות הרוות הגורל לאט יותר, ויש יותר מקום לשיקול דעת נוסף. כל החלטה על חריגה ממלחמה מוגבלת מן הראוי שתיתקל במרב הקשיים האפשריים.

במעגל הרחב של הנהגה השפויה צריכים להישמר משמעת ואמון בתהליך קבלת החלטות. השותפים לקבלת ההחלטות צריכים להיות מיוודים אלה עם אלה או לפחות לגלות אמון אד-הוק בזמן של הכרעות קשות. החשש במקרה זה אינו מהדלפות. להפך, ראוי שדעת הקהל תהיה מעורבת במידת האפשר בשמירה על תהליך "נקי" של קבלת החלטות בנושא כזה. החשש המובע כאן הוא בעיקר ממניפולציות פנימיות בתוך המעגל של מקבלי החלטות. מניפולציות פוגעות באמון ואינן מאפשרות כנות וכובד ראש הראויים בדיונים בנושא הגרעיני. המשמעת והאמון הדרושים אינם עומדים בסתירה להרחבת המעגל של מקבלי החלטות. אפשר לשומרם גם במעגל רחב, ואפשר לאבדם גם במעגל צר של מקבלי החלטות.

כדי להקשות עוד יותר על קבלת החלטה חיובית לגבי

פריצת המחסום של מלחמה מוגבלת יש לכלול בין מקבלי ההחלטות גם גורם ביקורתי, שישגיח על התהליך ויהיה "כלב השמירה של המלחמה המוגבלת". כל נושא של חשד לפגיעה באמון בין חברי המועצה צריך לעלות לדיון גלוי.

כפי שנרמז קודם לכן, גם לחינוך דעת הקהל יש משקל בריסונים שיכולה לשים על עצמה ההנהגה מתוך רצון להגביל את עצמה בנושא הגרעיני. במהלך השנים, שבהן נבנות העוצמה הלא קונוונציונלית ומערך ההרתעה, על ההנהגה גם לבנות דעת קהל המתנגדת לגלישה למלחמה בלתי מוגבלת. במדינה דמוקרטית הציבור הוא מקור הסמכות של המנהיגים והוא גם הקורבן המיועד של מלחמה בלתי מוגבלת. לפיכך מוטלת גם על הציבור המשימה לתת לגיטימציה למערכת ההרתעה ולמנוע את האפשרות של התרחשות אסון. לעיתים משמש הציבור משקל-נגד להנהגה הנוטה לצאת לאופנסיבה קיצונית – אם בשל חולשתה ואם בשל גישתה המיליטנטית.

הגבלה חזונית ומשפטית משמשת כלי עזר נוסף לריסון העצמי. היא נועדה להיות משקל-נגד ללחצי המגזר הביורוקרטי והיצרני להשתמש במוצר משום שהוא קיים. צעדים כאלה כאלה ננקטים במדינות מתועשות במזרח אסיה.¹¹ נדבך זה משלים את הלוחמה הפסיכולוגית הממסדית והציבורית נגד קיומו של "אני פיזי" באישיות המנהיגים.

גורם מרסן נוסף שיש להזכירו הוא הגורם המוסרי. מנהיג מוסרי אינו אדיש לחיי אדם ומבין כי תקיפת היריב באמצעים לא קונוונציונליים היא בבחינת פריצת גבול, המשדרת לנתק כי נלקחה בחשבון תגובה לא קונוונציונלית שלו. במילים אחרות, מנהיג שעושה שימוש בנשק לא קונוונציונלי משדר הסכמה לכך שגם אוכלוסייתו שלו תותקף באמצעים דומים. עקרון המוסר מהווה איפוא מחסום בפני פריצת הגבול של המלחמה המוגבלת.

כפי שכבר צוין, העיקרון של הגבלת המלחמה אינו נוגע רק למרחב העימות ולאמצעים המופעלים, אלא גם למטרותיו. הנהגה צריכה לדעת להסתפק בהישגי ביניים ובהישגים חלקיים כדי לא לדחוק את היריב למצב שבו הוא חש שהאופציה היחידה שנותרה לו היא של "תמות נפשי עם פלישתים". דוגמא טובה ליישום העיקרון הזה היא יחסה של ארה"ב לסדאם חוסיין. היום אנו יודעים, שאילו נכנסו האמריקנים לבגדאד בחורף 1991, היה סדאם חוסיין מפעיל נשק לא קונוונציונלי נגד כוחות הקואליציה המערבית ונגד סעודיה וישראל.¹² אבל האמריקנים נמנעו אז – והם נמנעים גם היום – מלהגשים את יעד-העל שלהם, דהיינו סילוקו של סדאם חוסיין, והסתפקו ביעדי ביניים צנועים יותר. נראה כי לא החשש מתגובה לא קונוונציונלית הניע את

במהלך השנים, שבהן נבנות
העוצמה הלא קונוונציונלית
ומערך ההרתעה, על ההנהגה גם
לבנות דעת קהל המתנגדת
לגלישה למלחמה בלתי מוגבלת

לנקוט מדיניות מערפלת בזמן אמת, חובת המנהיגים לנקוט זהירות באיומיהם והחשיבות שבסיום מלחמה ללא השפלת היריב.

סיכום

החוכמה של לחיצת היד לפני דו־קרב היא החוכמה של הלוחמה הפסיכולוגית. שני דברים בולטים בלחיצת היד הזאת: האפשרות לאיים על האויב והאפשרות להכירו מקרוב. החידושים במאמר הזה התרכזו בצורך להתנער מכל גאווה ומההיגיון של השקפת העולם המערבית ולבוא בפתיחות מקסימלית לחיזוק ההיכרות עם נפשו של היריב האסלאמי המאמין. האיום הנדרש גובל בתחכומים רגשיים, שנעים מפחד ועד קרבה שמביאה למחויבות. חינוך היריב להגבלת המלחמה הוא חינוך מניפולטיבי, אשר למרות היותו מבוטא במילים הוא חינוך "דרך הרגלים". הלוחמה הפסיכולוגית אינה מחליפה את האמצעים הטקטיים, אך מובילה אותם.

מקורות

1. Annonimus (1968), "Psychological Warfare", *Science* 8 (4), 12-15
2. Dyer, M. (1961), **The Weapon on the Wall: Rethinking Psychological Warfare**, Baltimore, John Hopkins Press.
3. Martin, BI. (1990), "Religion as an Instrument of Psychological Warfare", *Journal of Social Issues* 46 (3), 93-107
4. Jowett, GS. O'Donnell, V. (1992), **Propaganda and Persuasion**, CA, US, Sage Publications
5. קייסינג'ר, הנרי, (1969), **נשק גרעיני ומדיניות חוץ**, תל-אביב, הוצאת סדן
6. ארנס, משה, "לעצור את הסיוע לעיראק ולאיראן", **הארץ**, 6 במרס 2001
7. פדהצור, ראובן, "מירוץ חימוש בראשות ארצות-הברית", **הארץ**, 27 בפברואר 2001
8. **CIA Manual for Psychological War**, Combat Arms 2869
9. Mannners, J. Durkin, M. (2000), "Processes Involved in Adult Ego Development", *Conceptual Framework, Developmental Review*, 20 (4), 475-513
10. Herberst, J. McCare, RR. Costa PT et al. (2000), "Self Perception of Stability and Change in Personality in Midlife", *The UNC Alumni Heart Study, Assessment* 7 (4), 379-388
11. Liu Shih-Wei, "Disaster Law Brings Hope but no Help Yet", *Taipei Times*, July, 25th, 2000
12. אמציה ברעם, "אסטרטגיית הנשק הלא קונוונציונלי של צדאם חוסיין", **מערכות** 374-375, פברואר 2001, עמ' 10-19

האמריקנים, אלא רצונם שלא להפר את המאזן בין עיראק לאיראן, ובכל זאת, אין להתעלם מכל ההישגים שמעבר לכך שהנחילה המדיניות הזאת לאמריקנים:

יריבם, סדאם חוסיין, מצוי תחת שליטה, והמוטיבציות שלו להפעיל נשק השמדה נעשו יותר מורכבות ופחות אימפולסיביות, יחסית לתגובותיו במלחמה נגד איראן. הירידה באימפולסיביות של סדאם באה באחרונה לידי ביטוי, כאשר נמנע מלהוציא אל הפועל תוכניות שיוחסו לו לקראת חילופי השלטון בארה"ב, ובהן יציאה למתקפה מחודשת נגד כוויית. סדאם כבר אינו פועל רק על סמך שיקוליו העצמאיים, אלא למד לקחת בחשבון את תגובת המערב. מהבחינה הזאת הצליחה ארה"ב במשך השנים לא רק לרסן את היריב ולפגוע במטרותיו הטוטליות המקוריות, אלא גם לחנכו לפעול לפי עקרונות המלחמה המוגבלת. הריסון שנוקט כעת סדאם חוסיין הוא הישג מרשים ודוגמא טובה לניצחון המדיניות של הגבלת המלחמה ושל הסתפקות ביעדי ביניים.

עיקרון נוסף של הגבלה עצמית, שהנהגה שפויה בעלת פוטנציאל גרעיני לוקחת על עצמה בזמן אמת, הוא הנכונות לשמור על ערפול. במה דברים אמורים? במלחמה קונוונציונלית יש יתרון גדול למי שתוקף ראשון, אולם במלחמה בלתי מוגבלת, שבה נעשה שימוש בנשק לא קונוונציונלי, אין בכך שום יתרון, שכן הצד שהותקף ראשון תמיד יוכל להנחית "מכה שנייה", שתהיה קטלנית לא פחות מזו הראשונה. לכן כאשר מעריכים שהיריב עומד לעשות שימוש בנשק לא קונוונציונלי, החוכמה היא לא לירות ראשון – ובכך להבטיח שכולם ייצאו מופסדים – אלא לשמור על ערפול ולנצלו לניהול מלחמה פסיכולוגית, שמטרתה היא להניא את היריב מכוונתו.

הנהגה שמעוניינת להגביל את עצמה גם נוקטת זהירות בהשמעת הצהרות מאיימות. איום הוא מכשיר שנועד ליצור הרתעה, דהיינו הוא חלק מהלוחמה הפסיכולוגית. אולם איום תקיף מאוד עלול שלא לשרת את המטרה המרכזית – הגבלת המלחמה – ודווקא לדרדר את המצב לעבר מלחמה בלתי מוגבלת. בעת שמנהיג משמיע איום, עליו לזכור איפוא שמדובר בצעד שצריך להיות מחסום בפני הידרדרות ללוחמה בלתי מוגבלת. לכן על המנהיגים לוודא שהם משמיעים "איומים זהירים", דהיינו איומים שמבהירים שהמטרה הסופית היא מניעת הידרדרות ולא גלישה לעבר מלחמה בלתי מוגבלת.

סיכום הפרק השלישי: בפרק זה נידונו האמצעים שמפעילה ההנהגה כאשר בידיה יכולת גרעינית ומוטיבציה להימנע ממלחמה בלתי מוגבלת. בין השאר נידונו עקרון שיתוף הפעולה, הצורך בגופים ממסדיים וציבוריים לפיקוח על תהליך קבלת ההחלטות וגיבושה של השקפת עולם מוסרית בדבר הצורך למנוע קורבנות אדם. נושאים נוספים נגעו לצורך לנהל התמודדות מרוסנת עם עליית הסיכון בזמן אמת. כמו כן נידונו מרכיבים חיוניים כגון נכונות ההנהגה

